

Vogelnieuws

ORNITHOLOGISCHE NIEUWSBRIEF VAN HET INSTITUUT VOOR NATUUR- EN BOSONDERZOEK

MEI 2011

16

IN SAMENWERKING MET
NATUURPUNT.STUDIE

natuurpunt

In dit nummer

Aalscholvers 2009-2011

Nieuw project Bruine Kiekendief

Seizoenale patronen meeuwen Vlaamse kust

Uitzonderlijke aantallen ganzen en zwanen

Inhoud

Editoriaal	p 3
Aalscholvers in Vlaanderen, 2009-2011	p 4
Broedsucces Aalscholvers Oost-Vlaanderen	p 10
Nieuw project Bruine Kiekendief	p 12
Stand van zaken na 3 jaar ABV	p 15
Boomleeuweriken Kalmthoutse Heide	p 16
Seizoensale patronen meeuwen Vlaamse kust	p 18
Uitzonderlijke aantallen ganzen en zwanen in Vlaanderen (winter 2010/11)	p 24
Slaapplaatsen van Wulpen in Vlaanderen Telresultaten januari 2011	p 28
Waalse broedvogelatlas	p 31

Fluiter – Glenn Vermeersch

Huiszwaluw – Glenn Vermeersch

Colofon

Vogelnieuws is de ornithologische nieuwsbrief van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO). Het INBO is een wetenschappelijk instelling van de Vlaamse Gemeenschap, opgestart op 01/04/06 als fusie van het Instituut voor Natuurbehoud (IN) en het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW).

Vogelnieuws wil alle vrijwillige medewerkers en geïnteresseerden regelmatig informeren over lopende ornithologische projecten op het INBO.

Verantwoordelijke uitgever:

Dr. Jurgen Tack, administrateur-generaal
Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Kliniekstraat 25, 1070 Brussel

Redactie:

Koen Devos, Glenn Vermeersch & Anny Anselin

Werkten mee aan dit nummer:

Anny Anselin, Davy Bosman, Koen Devos, Geert Spanoghe, Glenn Vermeersch

Vormgeving en druk:

Artoos Communicatiegroep
Oudestraat 19 - 1910 Kampenhout

Algemene informatie

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)
Kliniekstraat 25, 1070 Brussel
Tel 02 525 02 00 - Fax 02 525 03 00
info@inbo.be, www.inbo.be

Foto voorkaft: Bruine Kiekendief – Yves Adams

Editoriaal

Nooit eerder kwamen zo veel en zo vlot vogelgegevens in databanken terecht als in de laatste jaren. Losse waarnemingen, trektellingen, watervogelgegevens,... alles wordt tegenwoordig digitaal opgeslagen. De weg die op dat vlak is afgelegd is spectaculair te noemen. Nog geen twintig jaar geleden werden netjes ingevulde formulieren of met de hand geschreven waarnemingslijsten met de post naar de coördinator in kwestie verstuurd. Projectcoördinatoren zagen zich vervolgens geconfronteerd met een massa gegevens die nog moesten ingevoerd worden in de computer. Een tijdrovend werkje. De opkomst van e-mail maakte de doorstroming van gegevens al iets gemakkelijker maar de echte kentering kwam er pas met de online invoerprogramma's. Thuis op de pc eventjes inloggen, wat cijfertjes invoeren en klaar is kees. Vogelaantallen die 's morgens werden geteld zitten vaak al enkele uren later in een databank. Of ze worden zelfs ter plaatse in het veld ingevoerd! In een oogwenk krijg je ook te zien wat er die dag allemaal is waargenomen of geteld, zelfs met bijhorende kaartjes en grafieken. Een uitprint maken van de eigen waarnemingen en tellingen is in enkele minuten gebeurd. Enkele jaren geleden was het allemaal nog bijna ondenkbaar. En nog is de digitale (r)evolutie niet gedaan. Zo is er nu door SOVON het programma 'autoclustering' ontwikkeld dat voor jou het aantal broedvogelterritoria kan berekenen uit de verzamelde inventarisatiegegevens. Aan een Vlaamse toepassing wordt nog gewerkt (meer daarover wellicht in een volgende nieuwsbrief).

Programma's als waarnemingen.be hebben – samen met de coördinerende en ondersteunende rol van Natuurpunt Studie – er ongetwijfeld ook toe geleid dat nu veel meer mensen waarnemingen verrichten en doorgeven. En dat betekent dus minder gegevens die achterblijven in notaboekjes en nooit het daglicht zien. Wat alleen maar positief is. Anderzijds bereiken ons signalen dat het in bepaalde regio's niet altijd gemakkelijk is om voldoende medewerkers te vinden voor specifieke projecten. Nochtans gaat het hier om zeer belangrijke projecten die van cruciaal belang zijn om lange termijn trends te detecteren. Toegegeven, telroutes voor projecten als Algemene Broedvogels Vlaanderen en de Punt Transect Tellingen liggen niet altijd in zeer boeiende landschappen waar de zeldzame vogels je om de oren vliegen. En de methode vergt ook enige discipline en doorzettingsvermogen om het vele jaren vol te houden. Maar zonder de informatie uit deze monitoringprojecten is geen wetenschappelijke onderbouwing van het beleid nodig. We moeten een betrouwbaar cijfer kunnen plakken op de dramatische achteruitgang van soorten als Veldleeuwerik. Of kunnen aantonen dat het met de toename van de Aalscholver geen zo'n vaart meer loopt. Blijven tellen en inventariseren is de boodschap!

Aanvullend op de lopende monitoringprojecten probeert het INBO ook wat meer plaats te geven aan onderzoek naar de factoren die een rol spelen bij de vastgestelde trends. Er is een nieuw project over de Bruine Kiekendief en lopende projecten bij Boomleeuwerik en Aalscholver worden verder gezet. Meer daarover in deze nieuwsbrief. We kijken ook even terug op de uitzonderlijke aantallen ganzen en zwanen die tijdens de afgelopen winter in Vlaanderen opdoken. Ook meeuwen aan onze Vlaamse kust blijven een bron van inspiratie voor onderzoek. Tot slot zetten we graag nog even de zopas verschenen Waalse broedvogelatlas in de kijker. Een echte aanrader voor wie op de hoogte wil blijven van de recente ontwikkelingen bij onze zuiderburen!

Rietzanger – Koen Devos

Populatie- ontwikkeling van Aalscholvers in Vlaanderen, periode 2009-2011

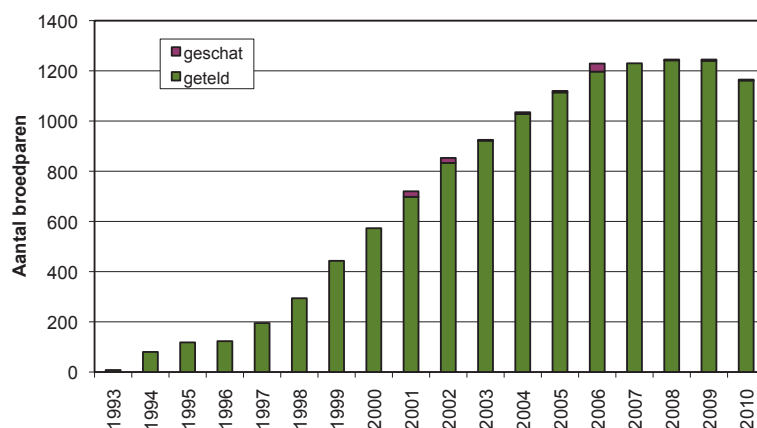
Aalscholver - Yves Adams | Vilda

De populatieontwikkeling van de Aalscholver wordt in Vlaanderen nauwgezet opgevolgd. Elk jaar worden met de hulp van vrijwillige medewerkers gestandaardiseerde tellingen en inventarisaties uitgevoerd die ons een goed beeld geven van de populatiegrootte, de verspreiding en de trends over langere termijn. Om meer inzicht te verkrijgen in de factoren die aan de grondslag liggen van de vastgestelde trends worden sinds vorig jaar ook gegevens verzameld over broedsucces en werd er gestart met een kleurringproject. In deze bijdrage gaan we vooral dieper in op de telresultaten voor de periode 2009-2011.

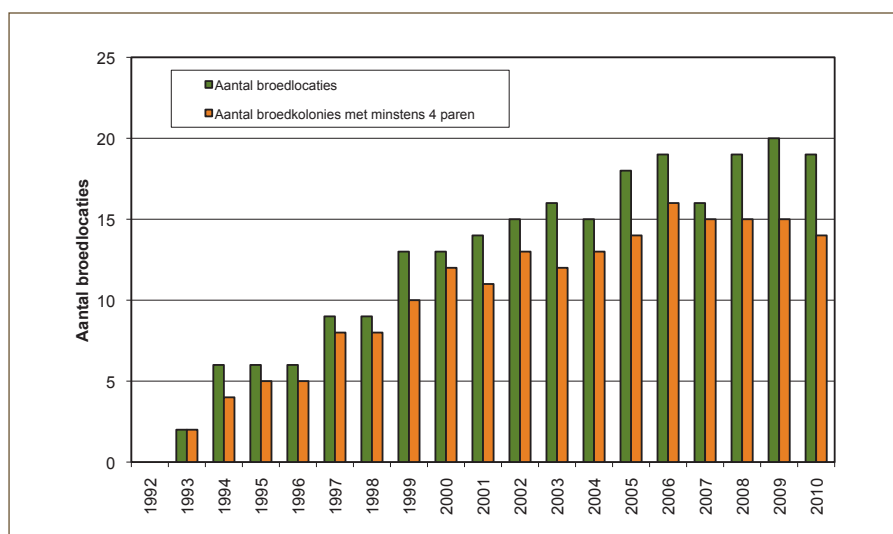
Inventarisatie broedkolonies

Tellingen van de broedkolonies leverden in 2009 en 2010 in totaal respectievelijk 1240 en 1162 bezette nesten op. De geschatte populatie in beide jaren bedraagt resp. 1245 en 1165 paren. Figuur 1 geeft een beeld van de trend over langere termijn. Na een 10-tal jaren van snelle groei trad vanaf 2006 een duidelijke stagnatie op van het aantal broedparen (met een maximum van 1245 ex. in 2008 en 2009). In 2010 is voor het eerst een afname merkbaar (- 6,4 %).

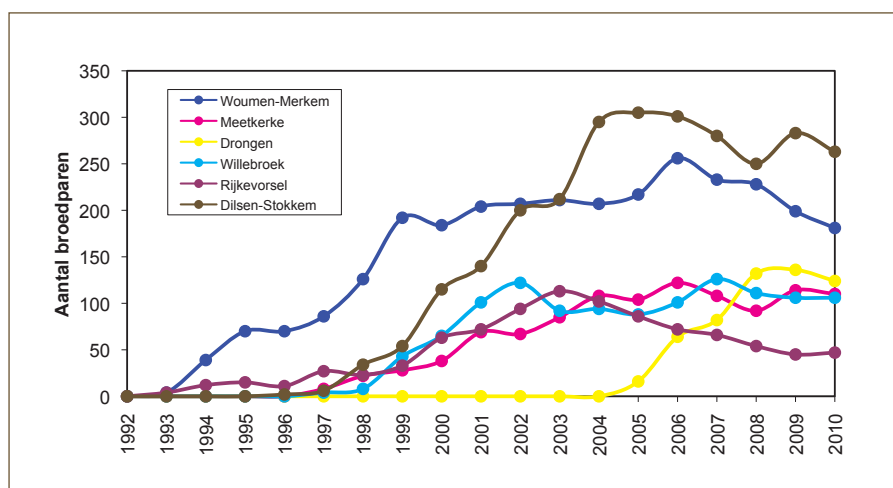
Figuur 1. Evolutie van het aantal broedparen van Aalscholvers in Vlaanderen.

Het aantal broedlocaties blijft min of meer constant sinds 2005 (tussen 16 en 20, zie ook Figuur 2). Als we alleen min of meer gevestigde kolonies in beschouwing nemen (minstens 4 broedparen) gaat het om een 15-tal locaties. In zes kolonies werd de kaap van 100 exemplaren overschreden (waarvan er één dat niveau nu niet meer haalt). De trend in die grotere kolonies vertoont in grote lijnen een gelijkaardig beeld als die voor de totale Vlaamse populatie: na enkele jaren van groei stabiliseren de aantallen of nemen ze af (Figuur 3). Af en toe worden nieuwe broedlocaties vastgesteld (twee in 2009-2010, telkens met 1 tot 2 broedparen) maar het valt af te wachten of deze zullen doorgroeien naar echte kolonies.

Figuur 2. Evolutie van het aantal broedlocaties van Aalscholvers in Vlaanderen.

Figuur 3. Evolutie van het aantal broedparen van Aalscholver in de belangrijkste Vlaamse broedkolonies.

In Wallonië werden in 2009-2010 resp. 424 en 439 paren geteld waarmee ook hier de stagnatie bevestigd wordt (pers.med. Jean-Yves Paquet). De totale Belgische populatie bedroeg in beide jaren resp. 1669 en 1604 paren.

Slaapplaattellingen

In zowel 2009/10 als 2010/11 vonden naar jaarlijkse gewoonte telkens twee simultaantellingen plaats op de Vlaamse slaapplaatsen (resp. in november en januari). De resultaten worden samengevat in Tabel 1. Het aantal getelde slaapplaatsen lag tussen 50 en ruim 60 (inclusief niet bezette slaapplaatsen).

Het hoogste aantal getelde Aalscholvers werd vastgesteld in november 2009. Rekening houdend met enkele kleine hiaten komen we aan een totaal van ruim 5000 exemplaren. De relatief lage aantallen tijdens de januaritellingen hebben te maken met de voorafgaande strenge vorstperioden.

Net als vorig seizoen verbleef 40 tot 50 % van de winterpopulatie in West-Vlaanderen. De grootste slaapplaatsen waren gelegen in De Gavers te Harelbeke (max. 306 in november 2009) en nabij Hannecart in Oostduinkerke (358 in nov. 2009).

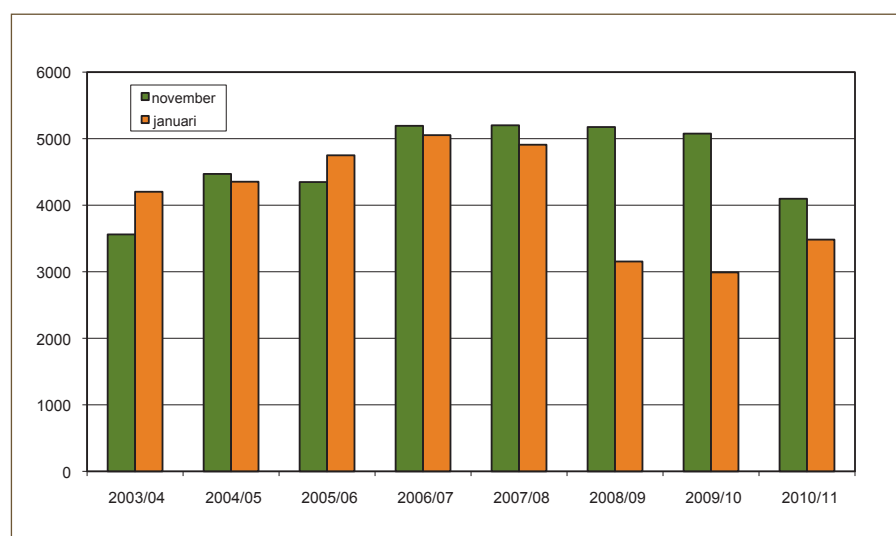
Tabel 1. Resultaten van slaapplaattellingen van Aalscholvers in Vlaanderen tijdens de winters 2009/10 en 2010/11.

	Nov 2009	Jan 2010	Nov 2010	Jan 2011
Aantal slaapplaatsen geteld	63	51	58	50
Aantal Aalscholvers geteld	4976	2780	3701	3432
Aantal Aalscholvers geschat	5075	2990	4050	3590
Gemiddeld aantal/slaapplaats	97,2	71,3	75,5	83,7

Aalscholverslaapplaats - Yves Adams | Vilda

Deze slaapplaatstellingen geven een betrouwbaar beeld van de evolutie van de winteraantallen (Figuur 4). De trend in november wordt niet of nauwelijks beïnvloed door de weersomstandigheden (vorst). Na enkele jaren van vrij stabiele aantallen volgde in november 2010 een duidelijke afname. Of hiermee een daling van de winteraantallen over een langere termijn is ingezet, valt af te wachten. In zachte winters zijn de aantallen in januari zeer vergelijkbaar met die in november maar in strenge winters liggen ze een stuk lager (als gevolg van wegtrek naar andere gebieden buiten Vlaanderen). Dit was duidelijk het geval tijdens de laatste drie winters.

Figuur 4. Aantal Aalscholvers in Vlaanderen tijdens gecoördineerde slaapplaatstellingen in november en januari (periode 2003/04 – 2010/11).

Broedsucces

Om de oorzaken van de vastgestelde trends beter te begrijpen, worden sinds 2010 ook gegevens verzameld over broedsucces. Meestal wordt onder broedsucces het gemiddeld aantal bijna vliegvlugge jongen per broedpaar verstaan. Om dit te bepalen moet in een broedkolonie van een representatief aantal nesten het aantal jongen geteld worden. Daarbij zijn inbegrepen de nesten zonder resultaat. Vorig jaar werden in twee kolonies gedetailleerde cijfers bijgehouden. Meer hierover elders in deze nieuwsbrief. Voor een gedetailleerde beschrijving en analyse van het broedsucces van de Aalscholverkolonie in Hensies (Wallonië) kunnen we verwijzen naar JENARD (2007).

Broedkolonie van Aalscholvers - Koen Devos

Hoe wordt het broedsucces van Aalscholvers bepaald ?

Meestal wordt onder broedsucces het gemiddeld aantal bijna vliegvlugge jongen per broedpaar verstaan. Om dit te bepalen moet in een broedkolonie van een representatief aantal nesten het aantal jongen geteld worden. Daarbij zijn inbegrepen de nesten zonder resultaat.

De meest betrouwbare methode bestaat in het individueel opvolgen van de nesten. De op te volgen nesten worden bij een eerste bezoek in het begin van het broedseizoen gesitueerd op een veldschets of een foto en vervolgens individueel genummerd. De plaats van waar de foto is genomen of de tekening is gemaakt wordt best goed aangeduid zodat latere tellingen van op exact dezelfde locatie kunnen gebeuren (anders wordt het vaak moeilijk om de genummerde nesten te lokaliseren). De tellingen van het broedsucces gebeuren bij voorkeur van op een zekere afstand zodat de verstoring van de kolonie minimaal wordt gehouden.

In de meeste kolonies is het niet mogelijk om alle nesten op te volgen (o.a. wegens moeilijk zichtbaar door bladeren). In dat geval wordt een representatieve steekproef genomen van minstens een 30-tal nesten, liefst verspreid over verschillende gedeelten van de kolonie (bv. centrale versus randzone).

De geselecteerde en genummerde nesten worden bij voorkeur opgevolgd van de eileg (of het begin van het broeden) tot het uitvliegen van de jongen. Een bezoekfrequentie van 2 tot 3-wekelijks moet in principe volstaan. Van groot belang is dat mislukte broedgevalen kunnen gedetecteerd worden. Bij elk bezoek wordt per nest genoteerd of er gebroed wordt (1 of 2 adult op het nest) en/of er jongen aanwezig zijn. Bij elk nest wordt het aantal jongen genoteerd en wordt een schatting gemaakt van de leeftijd. Daarbij kunnen volgende klassen onderscheiden worden:

- Klasse 1 - naakte pullus
- Klasse 2 - donsjong
- Klasse 3 - middelgroot jong, al gedeeltelijk in de veren
- Klasse 4 - groot jong, volledig in de veren maar nog niet vliegvlug
- Klasse 5 – groot jong, potentieel of effectief vliegvlug.

Jongen van klasse 1 of 2 zijn vaak niet zichtbaar in het nest maar aan het gedrag van de oudervogels is meestal wel te merken of er al dan niet kleine jongen zijn. Bij jongen van klasse 4 en 5 kunnen we aannemen dat deze succesvol zullen uitvliegen. Het komt er dus op aan om voor elk nest een telling te hebben op het ogenblik dat de jongen (bijna) volgroeid zijn. Jongen van klasse 5 (leeftijd van ca. 50 dagen) verlaten vaak al het nest en vertoeven dan nog enige tijd in de onmiddellijke omgeving. Het wordt dan echter moeilijk om ze nog aan een bepaald nest te linken.

Vooraf bij vroege broeders stellen we vaak vast dat de lege nesten na het uitvliegen van de jongen opnieuw bezet worden door broedende Aalscholvers. Daarbij is meestal niet duidelijk of het hier om een vervolglegsel van hetzelfde broedpaar gaat of om een volledig nieuw paar (met een eerste late broedpoging). Ook deze broedgevallen dienen verder opgevolgd te worden (tot het uitvliegen van de jongen).

Mensen die geïnteresseerd zijn om de komende jaren het broedsucces van een bepaalde kolonie te helpen opvolgen, kunnen een mailtje sturen naar koen.devos@inbo.be.

Ringwerk

In een vorige nieuwsbrief werd reeds uitvoerig bericht over het nieuw opgestarte kleurringproject in Vlaanderen. In dat artikel was een bijhorende tabel weggeval-
len. Die is hieronder weergegeven als Tabel 2 en geeft een overzicht van de ringloca-
ties, het aantal geringde Aalscholvers en de gebruikte lettercombinaties. In totaal
werden 58 jonge Aalscholvers van een groene kleurring voorzien.

Naast 1 dode vogel die in de buurt van de ringplaats werd aangetroffen, zijn er
tot dusver drie terugmeldingen binnengekomen (twee uit Nederland en een uit de
kolonie waar de vogel het jaar voordien werd geringd).

Ringlocatie	# met metaalring	# met kleurring	Gebruikte combinaties
Put Stroobants Mol	24	18	KSA-KSW
Verrebroekse Plassen	25	21	KSX-KSZ KTA-KTW
Volharding Rijkervorsel	19	19	KTX-KTZ KUA-KUU

Tabel 2. Overzicht van het aantal geringde
Aalscholvers in drie Vlaamse broedkolonies
en de gebruikte lettercombinaties van de
kleurringen (2010).

In Wallonië worden al langer jonge Aalscholvers gekleurringd. In de periode 2005-
2010 werden er in totaal ruim 140 jonge Aalscholvers van een groene kleurring
voorzien. Een overzicht van de eerste resultaten verscheen recent in Aves (PAQUET
et al. 2011). Daaruit blijkt dat de jonge vogels hoofdzakelijk een dispersiegedrag in
westelijke richting vertonen, tot aan de kusten van het Kanaal en de Noordzee in
Frankrijk. Grosso modo situeren bijna alle terugmeldingen zich in de zone tussen
de vallei van de Loire in Frankrijk en Midden-Nederland. Opmerkelijk is de recente
waarneming van een succesvolle broedvogel in de kolonie van de Bourgoyen-Osse-
meersen met Waalse kleurring (med. G. Spanoghe).

Ook in 2011 wordt opnieuw geringd in meerdere Aalscholverkolonies. Hierbij doen
we nog eens een oproep om goed uit te kijken naar Aalscholvers met groene kleur-
ringen. Meldingen kunnen doorgegeven worden aan koen.devos@inbo.be of jean-yves.paquet@aves.be. Waarnemers ontvangen dan een 'CV' van de vogel in kwestie.

Koen Devos

koen.devos@inbo.be

Referenties

JENARD P., 2007. Suivi détaillé de la repro-
duction du Grand Cormoran (*Phalacrocorax
carbo*) dans les colonies d'Hensies en 2005
et comparaison avec les résultats de 1999.
Aves 44: 79-90.

PAQUET J.-Y., LEIRENS V., SIMAR J., 2011.
Note : La dispersion du Grand Cormoran
Phalacrocorax carbo nicheur aux marais
d'Harchies : état des lieux après 6 saisons de
marquage individuel. Aves, 48 (1) : 55-58.

Aalscholver - Yves Adams | Vilda

Broedsucces van Aalscholvers in Oost-Vlaanderen in 2010

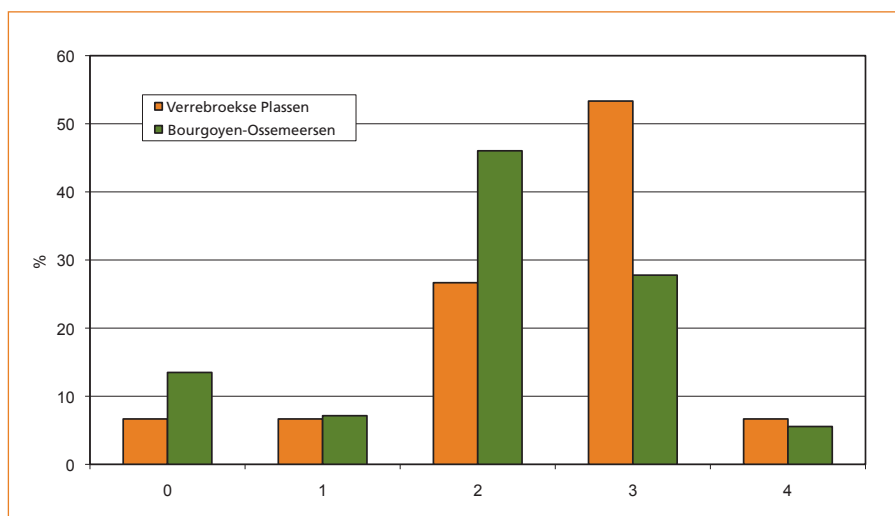

Broedplaats van Aalscholvers in Verrebroek - Yves Adams | Vilda

In 2010 werd het broedsucces opgevolgd in twee Oost-Vlaamse Aalscholverkolonies: in de Bourgoyen-Ossemeersen te Gent en op de Verrebroekse Plassen te Beveren.

De kolonie van de Bourgoyen-Ossemeersen is gevestigd in 7 volledig geïsoleerde Canadapopulieren. De nesten in deze bomen zijn van verschillende kanten met de telescoop goed te screenen. In de praktijk bleek het echter gemakkelijk om met een foto per boom te werken en telkens alle nesten te turven van op de plaats waar de foto genomen was. Slechts een weinig verder van deze plaats bleek al snel dat het moeilijk was om de waargenomen nesten te laten overeen komen met deze op de foto. Op de Verrebroekse Plassen is de kolonie gevestigd in 'verdrongen' knotwilgen, in de plas waar later het Verrebroekdok zal afgewerkt worden. Hier zijn niet alleen de individuele nesten gemakkelijker op te volgen maar kon ook tweemaal per boot een nestbezoek plaatsvinden.

In de Bourgoyen-Ossemeersen kwamen 258 jongen groot uit 126 nesten. Dit geeft een broedsucces van iets meer dan 2 uitgevlogen jongen per nest (2,04). Op de Verrebroekse Plassen waren dat 74 jongen uit 30 nesten wat een hoger broedsucces gaf (2,47). Het verschil tussen beide kolonies moet misschien iets genuanceerd worden. Doordat deze in de Bourgoyen minder overzichtelijk was is de kans hier groter dat bij enkele nesten jongen gemist zijn die tussen de bezoeken het nest verlieten, hetzij door in het water te vallen, hetzij door op de grote takken te klauteren en hierdoor niet meer aan een nest konden gelinkt worden. Op de Verrebroekse Plassen konden door het gering aantal nesten per knotwilg én de grotere overzichtelijkheid vrijwel altijd alle jongen direct aan een nest gelinkt worden, zelfs al zaten zij niet op het nest.

Figuur 1. Verdeling van de nestgrootte (aantal uitgevlogen jongen per nest) voor alle nesten van de beide kolonies

Sommige nesten hadden een zeer lang verloop met uiteindelijk wel jongen, andere hadden soms pauzes in activiteit. Nog andere werden bezet na het uitvliegen van de jongen van het eerste broedsel. In hoeverre het in de eerste twee gevallen dezelfde koppels waren die een vervolgbroedsel hadden na het mislukken van het eerste, kon niet uitgemaakt worden. In het laatste geval werd ervan uitgegaan dat het een nieuw broedpaar betrof.

Het broedsucces van beide kolonies is vergelijkbaar met dit uit de literatuur (althans voor kolonies die het goed doen). Weersomstandigheden, aanwezigheid van voedsel, predatie van jongen en verstoring beïnvloeden het broedsucces. Maar om grote verschillen tussen opeenvolgende jaren te veroorzaken, zal waarschijnlijk één of enkele van die parameters significant af moeten wijken van het gemiddelde. In kolonies waar relatief goede broedsuccessen behaald worden (schommelend rond 2), kan wellicht enkel in langere tijdsreeksen al dan niet een trend afgeleid worden die iets over de kwaliteit van het broedgebied zegt.

Geert Spanoghe
geert.spanoghe@inbo.be

Een van opgevolgde nestbomen in de Bourgoyen-Ossemeersen - Geert Spanoghe

Bruine Kiekendief in Vlaanderen

Onderzoek naar broedsucces, habitatkeuze en interacties tussen populaties

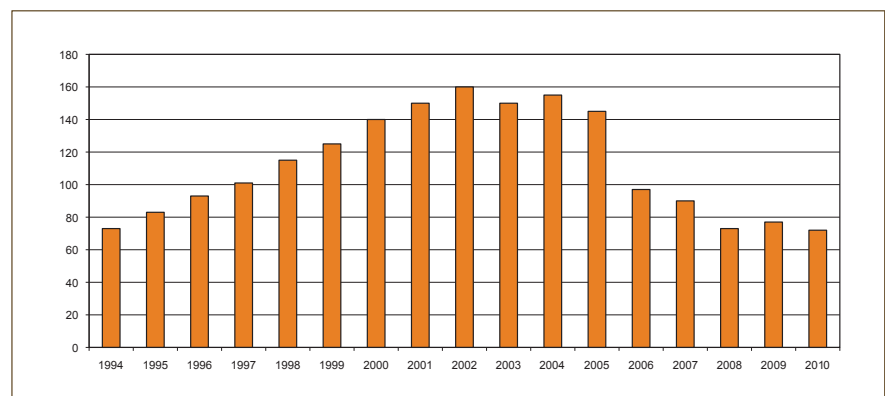
Mannetje Bruine Kiekendief - Yves Adams | Vilda

De Bruine Kiekendief '*Circus aeruginosus*' staat op de Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn en hierdoor zijn er een aantal wettelijke verplichtingen om de soort duurzaam in stand te houden. In de eerste plaats moeten een aantal daarvoor aangeduide Vogelrichtlijngebieden garanties bieden dat de soort kan blijven voortbestaan. Maar zoals je al in vorige nummers van de Nieuwsbrief kon lezen werden in de loop van 2009 voor Vlaanderen nu ook de zogenaamde instandhoudingsdoelstellingen (IHD's) voor broedvogels van de Bijlage I van de Vogelrichtlijn opgesteld. Hierbij verbindt Vlaanderen zich om de voorgestelde doelen per soort na te streven door bescherming van gebieden maar ook door gerichte soortenbeschermingsacties. Het populatiedoel van de Bruine Kiekendief werd toen gesteld op 135 broedparen.

Het volgen van de evolutie van de broedpopulaties van een groot aantal soorten van de Bijlage I gebeurt in Vlaanderen al sinds 1994 via het Project Bijzondere Broedvogels Vlaanderen (BBV). Dit wordt gecoördineerd door het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) en het telwerk verloopt in samenwerking met Natuurpunt.vzw en met de ondersteuning van talrijke vrijwillige veldmedewerkers. Tussen 1994 en 2002 nam de Vlaamse broedpopulatie van Bruine Kiekendief toe van een 90-tal tot een 160-tal broedparen (Figuur 1). Vanaf dan ging het echter gestaag achteruit. Momenteel bedraagt de populatie nog maar een 70-80 paren. We halen al een aantal jaren het populatiedoel niet meer. In sommige regio's zijn er sterke aanwijzingen dat het aantal uitgevlogen jongen drastisch afneemt. Het aantal mislukte nesten lijkt toe te nemen. Maar goede gebiedsdekkende gegevens over het broedsucces of het uitvliegsucces van de soort hebben we niet.

Figuur 1.

Evolutie van het aantal broedparen van Bruine Kiekendief in Vlaanderen.

De afname van deze soort van de Bijlage I baart zorgen. In een groot deel van NW Europa doet de soort het trouwens niet zo goed. Heel wat factoren kunnen het broedsucces van de Bruine Kiekendieven beïnvloeden: veranderingen in het broedbiotoop en het omgevend landschap (bvb verhoogde fragmentatie), meer verstoring, verhoogde predatie, minder voedsel of minder contact tussen de verschillende 'broedkernen'. Een hele reeks dus. Het onderzoek dat we vanaf dit jaar starten werd speciaal opgezet om te achterhalen welke de oorzaken (direct of indirect) van deze afname zijn om nadien passende maatregelen te kunnen voorstellen om de toestand te verbeteren.

De Bruine Kiekendief heeft als 'onderzoeksobject' enkele belangrijke troeven. Dankzij de monitoringsinspanning van vele medewerkers aan het BBV project is de 'historische' populatie-evolutie en verspreiding van deze soort vrij goed gekend waardoor lange-termijnveranderingen kunnen bekeken worden. Een bijkomend pluspunt is dat er in enkele regio's (ook in het nabije Zeeuwsch-Vlaanderen) al heel wat expertise is van onderzoek, ringwerk of opvolging van Bruine Kiekendieven. Deze kennis bijeen brengen om op een gestandaardiseerde manier samen verder te werken opent vele mogelijkheden.

*Bruine Kiekendief met nestmateriaal -
Yves Adams | Vilda*

Tijdens het eerste jaar van het onderzoek zullen we ons concentreren op drie zaken:

1. Het bepalen van broedsucces en/of uitvliegsucces van zo veel mogelijk nesten om een gebiedsdekkend idee te krijgen van de situatie
2. Het gestandaardiseerd beschrijven van broedhabitat en omgevend landschap
3. Het ringen en voorzien van individuele vleugelmerken van jongen om de interactie tussen de populaties en de plaatstrouw na te gaan

Bruine Kiekendieven met vleugelmerken

Door het individueel merken van vliegvlugge jongen willen we de dispersie van de soort nagaan, en te weten komen in hoeverre ze als jong (en later als adult) plaatstrouw zijn en trouw aan het type habitat: rietveld of akkers waarin ze geboren worden/nestelen. Vanaf eind juli kunnen er al gemerkte vogels rondvliegen in onze contreien. Alhoewel we dit merkproject nog via een aantal andere kanalen zullen bekend maken, willen we hier in de Vogelnieuwsbrief alvast een oproep doen om alle waarnemingen voorlopig op te sturen (mailen) naar anny.anselin@inbo.be. Ze zullen nadien doorgegeven worden aan de internationale databank van gemerkte kiekendieven, gecoördineerd door het Centre d'Etudes Biologiques te Chizé (Frankrijk) en ook aan de Belgische Ringdienst (KBIN, Brussel).

Een vleugelmerk wordt gezet zowel op de rechtervleugel als op de linkervleugel. Elke vogel heeft een unieke combinatie van basiskleur en symbool (zie afbeelding met een voorbeeld). Noteer nauwkeurig datum, lokatie en combinatie van kleur en code op merk. Geef ook op welk

merk op de rechtervleugel zit en welk op de linkervleugel! Foto's nemen kan ook handig zijn. Alvast hartelijk dank voor de medewerking!

2011 is een proefjaar en zal aantonen in hoeverre een dergelijke uitgebreidere monitoring in het kader van de IHD's haalbaar is. Naargelang de resultaten zullen we in de volgende jaren bepaalde deelaspecten meer in detail bekijken en verder ontwikkelen. Het zenderen van vogels voor het bepalen van hun homerange en verder onderzoek naar verwantschap tussen de populaties door genetische analyse van veertjes behoren tot de mogelijkheden. Het onderzoeksgebied omvat niet enkel het Vlaamse deel van de populatie maar ook de nabijgelegen populaties in Zeeuwsch-Vlaanderen en Noord-Frankrijk. Het INBO werkt samen met de Groupe Ornithologique du Nord, de Roofvogelwerkgroep Zeeland en SOVON. In Vlaanderen is er voor het inventariseerwerk samenwerking met Natuurpunt vzw via haar vogelwerkgroepen in NO Vlaanderen, Oostkust en Waasland en via de Natuurwerkgroep De Kerkuil. Voor het ringwerk en de vleugelmerken krijgen we ondersteuning van de Belgische Ringdienst aan het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen en het Centre d'Etudes Biologiques de Chizé (Frankrijk).

Anny Anselin

anny.anselin@inbo.be

Algemene Broedvogels Vlaanderen (ABV) – stand van zaken

Buizerd - Glenn Vermeersch

Sinds 1 maart is het 5de veldseizoen van het ABV-project van start gegaan. Dit is het tweede jaar van de tweede cyclus die loopt van 2010 tot 2012. Dit jaar worden dus dezelfde kilometerhokken gelopen als in 2008. Op het einde van die tweede cyclus moet het mogelijk zijn om de verzamelde gegevens van ca. 900 kilometerhokken te vergelijken tussen 2007-2009 en 2010-2012. De collega's van de afdeling statistiek becijferden dit aantal om een wetenschappelijk gefundeerde uitspraak te kunnen doen over de trends van een zo groot mogelijk aantal soorten. Gegevens uit 900 hokken volstaan wellicht niet alleen voor de heel algemene soorten zoals Houtduif, Merel, Koolmees e.d., maar ook voor schaarsere soorten als Boomleeuwerik, Graspieper, Matkop, Kleine Bonte Specht e.d. Het moet voor de heel algemene soorten ook mogelijk zijn om voldoende statistische 'power' te bereiken op basis van de data uit de ca. 300 hokken die zowel in 2007 als in 2010 werden geteld. Tot vorig jaar vergeleken we gegevens van de broedvogelatlas (periode 2000-2002) met die van de eerste ABV-cyclus. Maar beide projecten werkten met een licht verschillende methodiek en het valt dus te verwachten dat de 'zuivere' ABV-gegevens van hogere kwaliteit zullen zijn. We zullen trachten om in het najaarsnummer 2011 van Vogelnieuws al een eerste trendanalyse te presenteren die enkel gebaseerd is op ABV-gegevens. Maar voor het zover is dienen er nog een aantal gegevens te worden ingevoerd op <http://broedvogels.inbo.be>. Er blijken immers nogal wat hokken die in 2010 geteld zijn, nog niet in de databank te zitten. Bovendien wordt er ook nog gesleuteld aan de statistische verwerking.

Ondertussen werd ook werk gemaakt van een aantal nieuwe rapportage-mogelijkheden voor de regionale coördinatoren. Zo zal het na dit veldseizoen eenvoudiger worden om na te gaan welke hokken al werden ingevoerd en welke niet. Je zal als regionale coördinator ook veel sneller dan nu het geval is, kunnen nagaan welke hokken volgend jaar geteld moeten worden volgens de 3-jaarlijkse cyclus. Er wordt bovendien nog gewerkt aan een systeem om medewerkers die hun data nog moeten invoeren automatisch via e-mail op de hoogte te brengen.

Sinds de start van dit grote project in 2007, kunnen we rekenen op de vrijwillige medewerking van vele honderden vogelkijkers verspreid over Vlaanderen, gecoördineerd door Natuurpunt Studie. Door de tamelijk korte tijdsinvestering die nodig is om een 'hok te lopen', houden de meesten dit ook lange tijd vol. Het is bovendien erg interessant om na te gaan hoe je eigen hok door de jaren evolueert. Merk je zelf iets van de trends die op Vlaams niveau uit de data naar voren komen of is het net omgekeerd? Aan alle medewerkers in ieder geval een gemeend 'dankjewel' en nog veel telplezier gewenst in de resterende telrondes dit jaar!

INBO volgt het broedsucces van Kalmthoutse Boomleeuweriken op

Boomleeuwerik - Glenn Vermeersch

In vorige nummers van Vogelnieuws kon je al lezen dat het INBO onderzoek doet naar de effecten van schapenbegrazing op het broedsucces van een populatie Boomleeuweriken in het Grenspark De Zoom-Kalmthoutse Heide in de gemeentes Kalmthout en Woensdrecht (NL). Zo ontdekten we vorig jaar dat het broedsucces significant lager was in aanwezigheid van schapen t.o.v. gebieden waar op hetzelfde moment geen schapen aanwezig waren.

Dit jaar willen we nagaan of we dit opnieuw kunnen vaststellen, maar proberen we ook te onderzoeken hoe en wanneer nesten precies verloren gaan. Daarom meten we automatisch de nesttemperatuur van elk nest met temperatuurloggertjes en worden sommige nesten ook gefilmd. Zodra de schapen op het terrein komen (begin mei) worden hun bewegingen door middel van een GPS-halsband nauwkeurig gevolgd om na te gaan bij welke gekende nesten ze veel of weinig tijd hebben doorgebracht. Heel het onderzoek heeft tot doel de (noodzakelijke!) schapenbegrazing beter af te stemmen op grondbroedende vogelsoorten waarvan er verschillende op de Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn staan.

Voorlopige resultaten

Het veldseizoen is nu (eind april) halfweg en we vonden tot 26/04 reeds 56 nesten, gevoelig meer dan vorig jaar. Er worden meer nesten gevonden door de kennis die we vorig jaar opdeden; Boomleeuweriken zijn namelijk erg trouw aan hun broedplaatsen en bovendien lijkt de totale populatie wat te zijn toegenomen. Die toename is toe te schrijven aan een Life-project dat de voorbije jaren in het Grenspark werd uitgevoerd. Grote oppervlakten naaldbos werden gekapt en er werd op grote schaal geplagd. Die zones raken nu stilaan begroeid met pioniersvegetatie wat ze erg geschikt maakt voor Boomleeuweriken die erg graag in dat soort vegetaties broeden.

Typisch voor een grondbroedende soort als de Boomleeuwerik is het hoge percentage gepredeerde nesten. Bijna de helft van de nesten gaat verloren door predatie. De meerderheid van de nesten wordt 's nachts of in de vroege ochtend gepredeerd.

Bovendien lijken nesten in de ei-fase kwetsbaarder dan wanneer er jongen zijn. Enerzijds zijn jongen beter gecamoufleerd, maar mogelijk zijn nesten waarin jongen uitkomen ook beter gepositioneerd in het terrein. Interessant hierbij is de vraag of sommige broedparen beter 'presteren' dan anderen, ervaring en leeftijd van de ouders speelt wellicht ook een rol.

De informatie uit de loggers leverde alvast een verrassing op wat betreft de snelheid waarmee broedparen aan een vervanglegsel beginnen na predatie van hun eerste legsel. Een wijfje Boomleeuwerik wiens nest om 3u15 's nachts gepredeerd werd, was 's morgens om 9u al volop een nieuw nest aan het bouwen en 3 dagen later volgde al het eerste ei! Op die manier lopen de vogels weinig achterstand op en kan bijna gelijktijdig met de andere broedparen gestart worden met het tweede legsel dat we verwachten vanaf begin mei.

In het tweede nummer van Vogelnieuws van dit jaar, lezen jullie meer over het verdere verloop van het veldseizoen, met wellicht meer nieuws over de invloed van de schapenbegrazing.

Glenn Vermeersch
glenn.vermeersch@inbo.be

Sommige nesten worden ook gefilmd

Nest van Boomleeuwerik - GlennVermeersch

Seizoenale aantalspatronen bij meeuwen langs de Vlaamse kust

Meeuwen aan de Vlaamse kust - Yves Adams | Vilda

De Vlaamse Noordzeekust is één van dichtstbevolkte kusten van Europa met een hoge verstoringsgraad als gevolg van allerlei toeristische activiteiten. Desondanks vormen de Vlaamse zandstranden en havens belangrijke habitats voor kustvogels met meeuwen als meest abundante groep. Enerzijds nemen meeuwen in dit ecologisch systeem de plaats in als toppredator, waardoor zij als indicator voor het wel en wee van het systeem kunnen beschouwd worden. Anderzijds heerst er een toenemende maatschappelijke bezorgdheid rondom de overlast die met name Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen veroorzaken. Het is onvolledig bekend vanwaar de meeuwen komen die tot overlast zijn en in welke mate de gepercipieerde overlast overeenkomt met de verspreiding van de broedende meeuwen langs onze kust. Onderliggende gegevens over de verspreiding en het gedrag van 'onze' meeuwen werden en worden verzameld om de omvang en de ernst van het meeuwenprobleem in kaart te brengen en om tot een juiste aanpak ervan te komen.

In het kader van een broedbiologisch en verspreidingsonderzoek naar meeuwen werd in 1999 dan ook gestart met een kleurringproject (VAN WAEYENBERGHE et al. 2002). Dit laat toe om de wisselwerking ('trade-off') tussen broed- en trekgedrag bij meeuwen te onderzoeken, ondermeer in relatie tot grond- versus dakbroeden (Bosman in prep.). Naast monitoring van de lokale broedpopulaties, is het uiteraard ook van belang onderzoek te verrichten naar de aantallen en verspreiding van de gehele populatie aan meeuwen. Dit resulteerde in een reeks van totaaltellingen langsheen de volledige Vlaamse kustlijn in december 1989, juni 1990, september 1990 en maandelijks gedurende het winterhalfjaar 1998-1999 en van oktober 2000 tot januari 2002 (DEVOS & DEBRUYNE 1990, DEVOS & DEBRUYNE 1991, SPANOGHE 1999, SPANOGHE & DEVOS 2002). In dit artikel worden voor het eerst resultaten voorgesteld over seizoenale trends in aantallen, verspreiding en leeftijdsverhoudingen van de verschillende soorten meeuwen op basis van een reeks totaal- en deeltellingen over een periode van één volledig jaar.

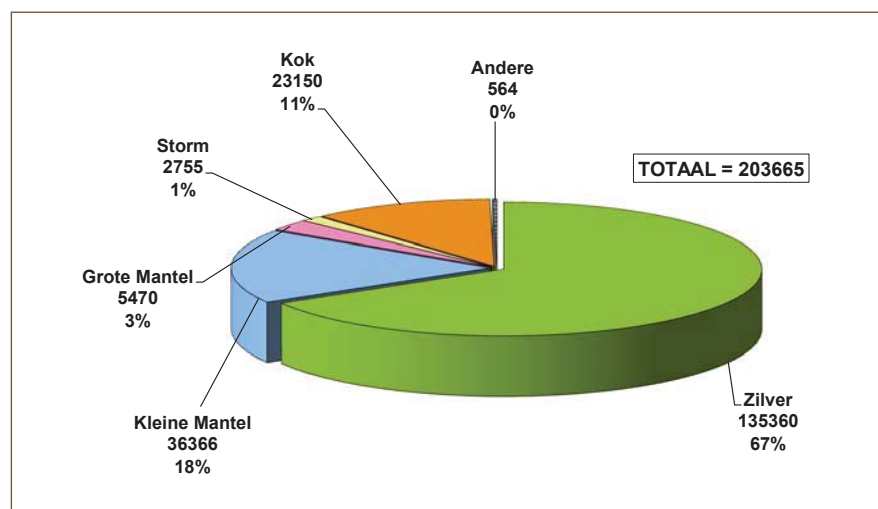
Studiegebied en methoden

De Vlaamse kustlijn is 65,4 km lang en strekt zich uit van de Nederlandse tot de Franse Grens en telt 2 grote havens (Zeebrugge, Oostende) en 2 jachthavens (Nieuwpoort, Blankenberge). Over de gehele lengte meet men 62 km aan stranden die verbreden van oost naar west. Een opvallend kenmerk is de aanwezigheid van talrijke strandhoofden, ca. 140 in totaal.

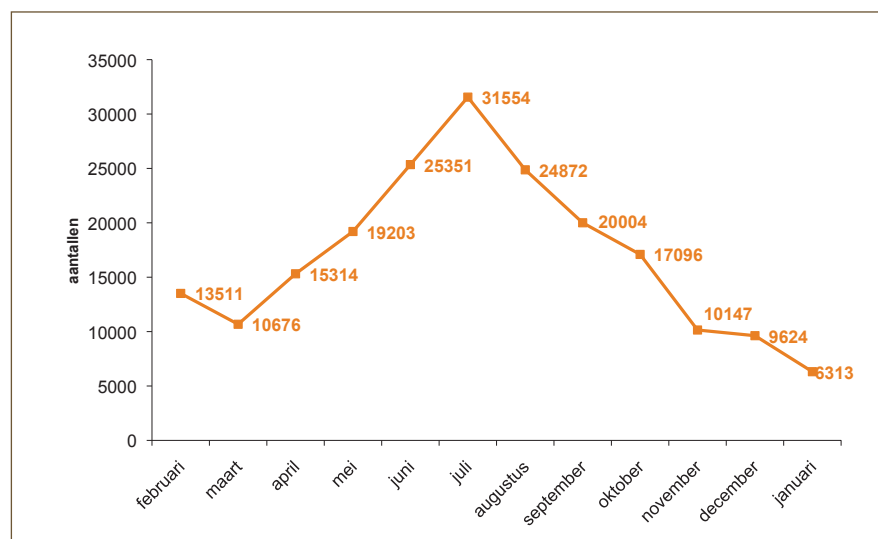
Langsheen de volledige kustlijn werden tussen februari 2008 en januari 2009 12 totaaltellingen georganiseerd met een tussentijd van één maand. Alle stranden en havens, alsook het natuurreservaat het Zwin, werden simultaan geteld door in totaal 43 vrijwilligers. Aantallen per leeftijdscategorie (adult of immatuur) werden voor iedere meeuwensoort genoteerd (BOSMAN 2009). Aanvullend werden ook deeltellingen uitgevoerd, waarbij ik maandelijks (juni en juli uitgezonderd) en verspreid over een aantal dagen op alle stranden de aantallen Kleine Mantelmeeuwen en Zilvermeeuwen telde per leeftijdscategorie (1kj=eerste kalenderjaar, 2kj, 3kj, 4kj en adult). Beide soorten tellingen gebeurden bij laag tij en werden gecombineerd met ringaflezingen om het herkomstaandeel (%) bij beide soorten te kunnen bepalen (voor details zie BOSMAN 2009).

Resultaten en discussie

In totaal werden er 203.665 meeuwen geteld op onze stranden en in de havens tussen februari 2008 en januari 2009 (Figuur 1). Voor het merendeel betrof het Zilvermeeuwen (67%) met op een verre tweede plaats Kleine Mantelmeeuwen (18%), nauw gevolgd door Kokmeeuwen (11%). Een piek in aantallen van deze soorten tijdens de zomer resulteerde in een gelijkaardige piek in meeuwen aantallen langs onze kust in juli (Figuur 2).

Figuur 1. Soortverhouding van meeuwen langs de Vlaamse kust op basis van 12 maandelijkse totaaltellingen (februari 2008-januari 2009).

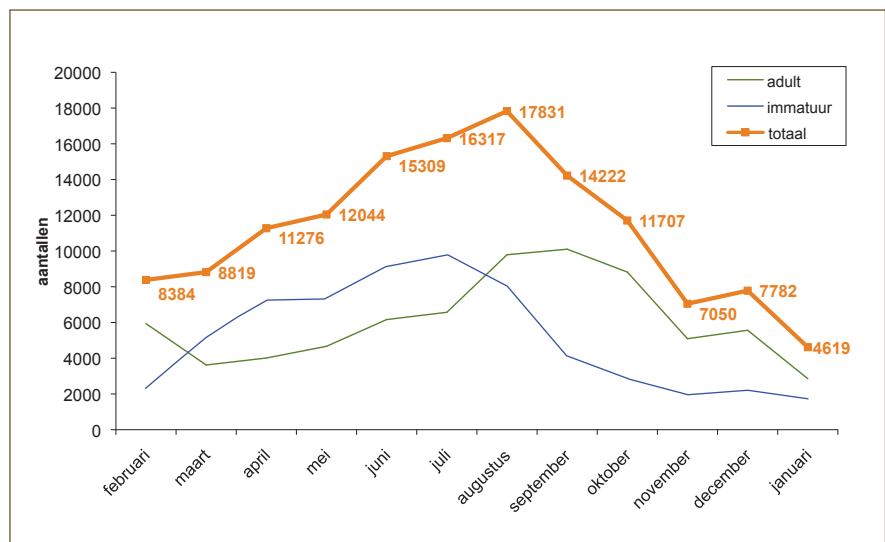
Figuur 2. Seizoenale trend in meeuwen-aantallen op basis van 12 maandelijkse totaaltellingen (februari 2008- januari 2009).

Zilvermeeuw - Koen Devos

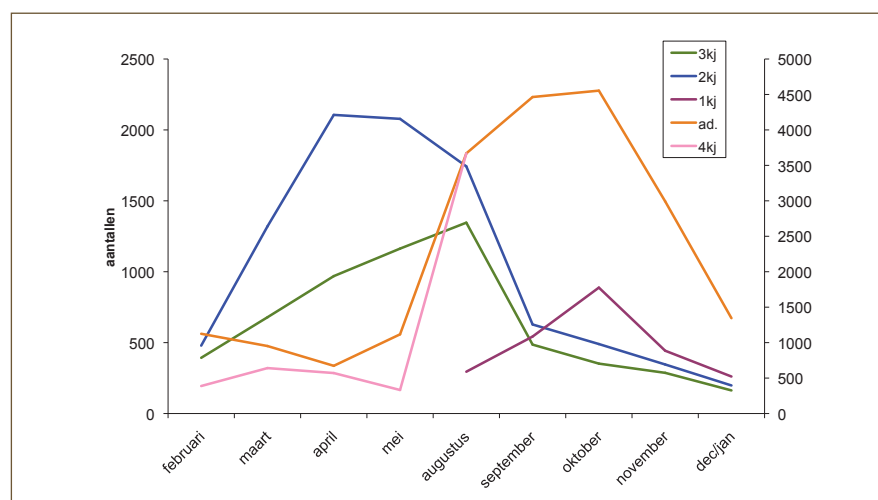
Zilvermeeuw *Larus argentatus*

Figuur 3. Seizoenale trend in Zilvermeeuw-aantallen in totaal en per leeftijdscategorie (adult/immatuur) op basis van 12 maandelijkse totaaltellingen (februari 2008- januari 2009).

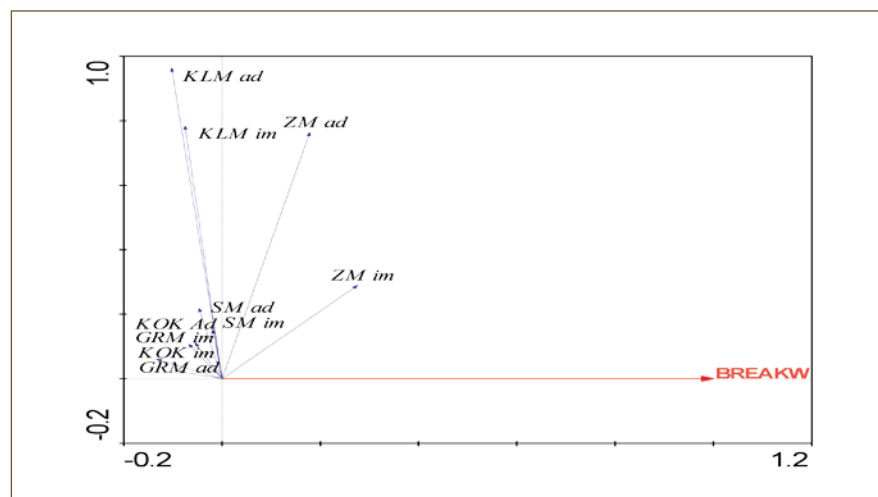

De Zilvermeeuw is een abundante vogelsoort langsheen de gehele Vlaamse Kust en dat jaarrond. Figuur 3 toont hoe hun aantallen fluctueren doorheen het jaar met een piek in augustus, wanneer zowel de aantallen adulten (neerwaartse trend) als de aantallen immaturen (opwaartse trend) dicht bij hun maximum liggen. Opvallend is dat de trendlijnen van beide leeftijdscategorieën zich gedragen als sinusoiden die uit fase verlopen met in de éne periode (februari-juli) overwegend immaturen, en met van augustus tot januari voornamelijk adulten. Dit sinusoidaal patroon speelt zich vooral af op onze stranden en niet zozeer in de havens, waar adulten altijd de meerderheid uitmaken. Een tweede vaststelling is dat het vooral de trendlijnen van eerste kalenderjaars (1kjs) zijn die uit fase golven met die van adulten, waarbij met stijgende leeftijdscategorie de trendlijnen steeds meer die van de adulten gaan benaderen (Figuur 4). Twee processen kunnen dit patroon mogelijks verklaren: (1) tijdens het zomerhalfjaar verblijven adulten overwegend in de havens, waar hun broedkolonies liggen. Hierdoor is er meer ruimte op onze stranden, waardoor immaturen daar in grotere getale kunnen foerageren ('relief of dominance') en (2) met stijgende leeftijd keren immaturen steeds dichter terug naar hun geboortekolonie, wat hun talrijkere aanwezigheid op onze stranden tijdens de eerste helft van

het jaar ook en vooral kan verklaren (zie BOSMAN 2009 voor details). Alhoewel de meeste Zilvermeeuwen niet werden geteld op strandhoofden, valt het belang van deze harde substraten als foerageergebied voor deze vogels niet te onderschatten (ENGLEDOW et al. 2001). Het is de enige meeuwensoort wiens aantallen positief zijn gerelateerd met het aantal strandhoofden langsheen onze kust (Figuur 5). Op basis van ringaflezingen kan worden geconcludeerd dat het aandeel van 'onze eigen' Zilvermeeuwen (dwz geboren of broedend in Vlaanderen) op de totale populatie maximaal 76% bedraagt tijdens het broedseizoen en tot minimaal 65% tijdens de periode van maximale dispersie rond oktober.

Figuur 4. Seizoenale trend in Zilvermeeuwaantallen per leeftijdscategorie (1kj, 2kj, 3kj: linker Y-as; 4kj en adulten: rechter Y-as) op basis van 12 maandelijkse totaaltellingen (februari 2008-januari 2009).

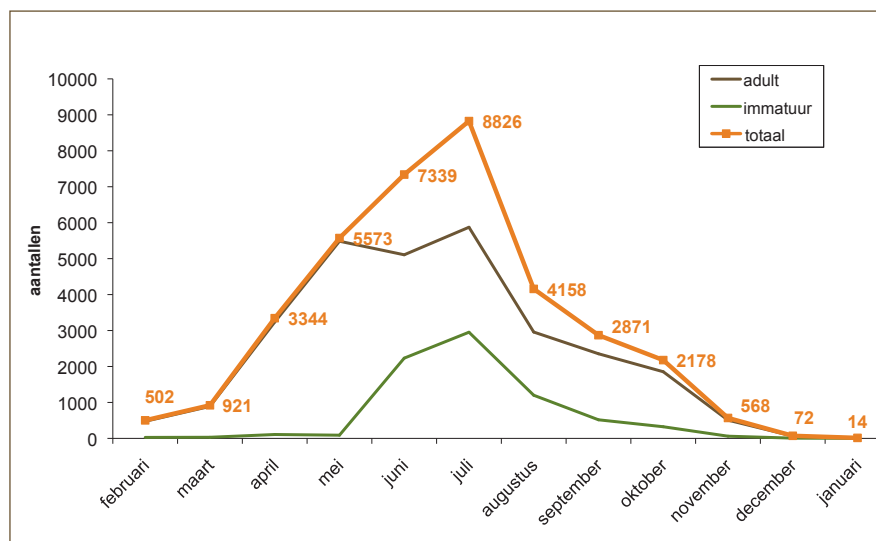
Figuur 5. Species-environment biplot op basis van RDA-analyse in Canoco for Windows 4.5 (ZM= Zilvermeeuw, KLM=Kleine Mantelmeeuw, KOK=Kokmeeuw, GRM=Grote Mantelmeeuw, ad=adult, im=immatuur, BREAKKW=aantal strandhoofden). Canoco 4.5 laat de pijl van de omgevingsvariable 'BREAKKW' samenvallen met de X-as in de positieve richting. Al je van de punten van de soortenpijlen loodlijnen trekt naar de X-as, leest men enkel voor Zilvermeeuwen positieve waarden af (dwz. de getelde aantallen Zilvermeeuwen zijn positief geassocieerd met het aantal aanwezige strandhoofden in tegenstelling tot die van de andere soorten).

Zilvermeeuw - Koen Devos

Kleine Mantelmeeuw *Larus fuscus*

Figuur 6. Seizoensale trend in Kleine Mantelmeeuwaantallen in totaal en per leeftijdscategorie (adult/immatuur) op basis van 12 maandelijkse totaalstellingen (februari 2008-januari 2009).

De Kleine Mantelmeeuw mag beschouwd worden als een echte trekvogel die langsheen onze kust vooral tijdens het zomerhalfjaar aanwezig is. Figuur 6 toont hoe reeds vanaf februari de eerste adulten, maar vooral vanaf april grote aantallen broedvogels toekomen in de havenkolonies, waarbij er nauwelijks of niet Kleine Mantelmeeuwen op de stranden worden waargenomen. Wat er op wijst dat ze rechtstreeks van over zee de kolonies binnenvliegen. Verder merken we op dat slechts een beperkt aantal immatuuren zeer laat in het broedseizoen (juni-juli) terugkeert naar de kolonies, waarbij de meeste in het overwinteringsgebied blijven tijdens hun onvolwassen leven. Tijdens het najaar verloopt de uittocht van de adulten veel geleidelijker, ongeveer parallel met de trendlijn van de juvenielen en met veel meer tussenstops op de stranden, waar je van september tot november gemengde groepjes adulten/juvenielen kan terugvinden met evenredige verdeling van nationaliteiten over de twee leeftijdscategorieën (67% en 68% adulte en juveniele Belgen respectievelijk, 25% Nederlanders/Duitsers en 5% Scandinaviërs bij beide leeftijdsgroepen; Bosman 2009). Mogelijks vergezellen adulten hun jongen op hun eerste migratie naar het zuiden en reizen ze in familiegroepjes al dan niet in los verband.

Kokmeeuw - Koen Devos

Grote Mantelmeeuw *Larus marinus* en Geelpootmeeuw *Larus michahellis*

Bij Grote Mantelmeeuwen vinden we hetzelfde sinusoidale patroon terug als bij Zilvermeeuwen, met voornamelijk immatuuren (maximaal 280) tijdens het zomerhalfjaar en overwegend adulten (maximaal 1284) tijdens het winterhalfjaar, maar nu zowel op de stranden als in de havens. Aantallen van Geelpootmeeuwen pieken traditiegetrouw tot een honderdtal individuen (overwegend adulten) aan de westkust tijdens de zomermaanden. Op een ander tijdstip en plaats blijft deze soort een zeer schaarse bezoeker van onze kustlijn (tot maximaal een tiental exemplaren).

Kleine Mantelmeeuw - Koen Devos

Referenties

BOSMAN D., 2009. Gulls (Laridae) along the Belgian coast with focus on Herring Gull (*Larus argentatus*) and Lesser Black-backed Gull (*Larus fuscus*). Masterscriptie Ugent, vakgroep Biologie: 82 pp.

DEVOS K. & DEBRUYNE R., 1990. Overwinterende meeuwen langs de Vlaamse kust: een totaalstelling in december 1989. Mergus 4: pp. 2-13.

DEVOS K. & DEBRUYNE R., 1991. Totaaltellingen van meeuwen langs de Vlaamse kust in juni en september 1990. Mergus 5: pp. 97-108.

ENGLEDOW et al., 2001. Onderzoek naar (1) de fysische karakterisatie en (2) de biodiversiteit van strandhoofden en andere harde substraten langs de Belgische kust. Rapport IN.D.2001.20. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.

SPANOGHE G., 1999. Aantallen en verspreiding, gedrag en habitatkeuze van meeuwen (Laridae) aan de Vlaamse kust in het winter halfjaar. Licentiaatsverhandeling UG, vakgroep Biologie: pp. 115

SPANOGHE G. & DEVOS K., 2002. Totaaltellingen van meeuwen langs de Belgische kust. Natuur. oriolus 68(3): pp. 128-138.

VAN WAEYENBERGE J., STIENEN E.W.M. & VERCRUIJSSE H.J.P., 2002. Kleurringproject van Zilvermeeuw *Larus argentatus* en Kleine Mantelmeeuw *Larus fuscus* aan de Belgische kust: overzicht van algemene resultaten. Natuur. oriolus 68(3): pp. 146-156.

Kleine tot middelgrote meeuwen

Alhoewel Stormmeeuwen, Zwartkopmeeuwen en Kokmeeuwen ontegensprekelijk aparte soorten uitmaken, worden ze hier samen behandeld, omdat de trends in hun aantallen en verspreiding toch enige gelijkenissen vertonen. Bij zowel Storm- als Kokmeeuwen zijn het overwegend adulten die langs onze kust overwinteren, wat bij beide soorten voor een winterpiek zorgt in hun aantallen (998 en 3277 voor Storm- en Kokmeeuwen respectievelijk). Voornamelijk in juli trekken adulte Kokmeeuwen (5501) en Zwartkopmeeuwen (146) zuidwaarts langs onze kust, wat bij beide soorten nu een zomerpiek veroorzaakt. Alle drie de soorten worden bij voorkeur foeragerend en/of rustend waargenomen in intergetijdepoeltjes, eerder dan in de branding zoals bij grote meeuwen wel het geval is.

Besluit

Uit de resultaten van de tot nu uitgevoerde tellingen en studies hebben we een vrij goed en gelijkaardig beeld van de seizoenale trends in aantallen meeuwen lang onze kust. Toch is het noodzakelijk om op regelmatige basis totaalstellingen te blijven organiseren, zodat eventuele toenames of afnames in aantallen of wijzigingen in verspreidingspatronen over de jaren heen kunnen waargenomen worden. Mede door dit artikel hopen we op een toenemende interesse voor toekomstige totaalstellingen, niet in het minst bij studenten die op zoek zijn naar een leuke onderzoeksopdracht voor hun thesis.

Davy Bosman

davy.bosman@inbo.be

Meeuwen aan de Vlaamse Kust - Koen Devos

Uitzonderlijke aantallen ganzen en zwanen in Vlaanderen (winter 2010/11)

Ganzen - Koen Devos

Voor de tweede winter op rij leidde streng winterweer in West-Europa tot grootschalige verplaatsingen van wilde ganzen en zwanen. Door de ligging aan de zuidgrens van het overwinteringsareaal ontvangen Vlaamse pleisterplaatsen in dergelijke omstandigheden vaak grote groepen ganzen die normaal gezien noordelijker overwinteren. Over de hoge aantallen ganzen in 2009/10 werd reeds uitvoerig gerapporteerd in een vorig nummer van Vogelnieuws. Maar de winter 2010/11 deed nóg beter en behoort ongetwijfeld tot een van de beste ganzenwinters ooit in Vlaanderen. In heel wat regio's sneuvelden records. In afwachting van een meer gedetailleerde analyse en verslaggeving bespreken we hier al even de grote lijnen van deze opmerkelijke influx van ganzen (en zwanen).

De eerste koudeprik van eind november - begin december bracht al een flink pak sneeuw maar duurde niet zo lang. Omstreek 18 december volgde echter een tweede en langere koudeperiode met meerdere ijsdagen en opnieuw veel sneeuw. Nog veel grote sneeuwhoeveelheden vielen in bepaalde delen van Nederland en Duitsland en het is vooral daar dat de situatie problematisch werd voor ganzen. In het westen van Vlaanderen smolt het sneeuwpakket in de daaropvolgende week weer grotendeels weg en ondervonden de ganzen nog maar weinig hinder bij het foerageren. Vanaf 5 januari was er sprake van algemene dooi en verloor de winter haar scherpste kantjes.

Het ogenblik van de eerste aankomst van grote aantallen ganzen in Vlaanderen is goed gedocumenteerd. Op 20 december 2010 werd massale ganzentrek gesignaleerd, vooral lang de kust maar ook tot diep in het binnenland. Ook de daaropvolgende dagen was er een grote instroom van wilde ganzen in de traditionele overwinteringsgebieden, vooral in Oost- en West-Vlaanderen waar de sneeuwhoogte relatief beperkt bleef. Een deel van de ganzen vloog nog verder door, tot in Noord-Frankrijk. Piekaantallen op de Vlaamse pleisterplaatsen deden zich vooral voor in de laatste week van december. Helaas dus net tussen de midmaandelijke watervogeltellingen in. Gelukkig zaten onze ganzentellers niet stil en werden in alle belangrijke gebieden aanvullende totaalstellingen uitgevoerd in de laatste week van december. Daaruit bleek dat in die periode minstens 230.000 ganzen in Vlaanderen verbleven, ruim meer dan de ook al uitzonderlijke piek van 135.000 in de winter 2009/10. De piekaantallen per soort en per regio worden gegeven in Tabel 1. Heel wat ganzen hielden hun verblijf in Vlaanderen zo kort mogelijk en trokken met het

inzetten van de dooi in de eerste helft van januari opnieuw terug richting Nederland en Duitsland. Toch bleven de aantallen in Vlaanderen nog langere tijd op een ongewoon hoog niveau.

De talrijkste soort was de **Kolgans** *Anser albifrons* met in de laatste decade van december minstens 149.600 exemplaren. Dat is zowat het driedubbele van de normale winterpopulatie en ruim 12 % van de totale Baltische-Noordzeepopulatie. De grote aantallen concentreerden zich in de poldergebieden van West- en Oost-Vlaanderen waar alle records werden gebroken. In de meer oostelijk gelegen pleisterplaatsen (Kempen, Maasvallei) was de toename veel minder uitgesproken. Tijdens de midwintertelling in januari werden nog ca. 90.000 ex. geteld.

Opmerkelijk was het hoge aantal **Kleine Rietganzen** *Anser brachyrhynchus*. Deze soort bleek in het verleden immers weinig gevoelig voor koudeperioden. Maar deze winter zette de soort zich wel in beweging en werd met ruim 48.500 exemplaren een nieuw record voor Vlaanderen opgetekend. Met ruim 77% van de totale Spitsbergen populatie doet de soort het daarmee internationaal weer wat beter dan in vorige winters. De soort bleef ook tijdens de koudeperioden sterk geconcentreerd in de klassieke pleisterplaatsen in de Oostkustpolders (met weliswaar iets meer waarnemingen van kleine groepjes in andere ganzenregio's).

Toendrarietganzen *Anser fabalis rossicus* deden het naar Vlaamse normen erg goed maar haalden niet het niveau van de winter 2009/10 (toen tot bijna 12.000 ex.). De lokaal soms erg wisselende aantallen maken het moeilijk om een totaalbeeld voor Vlaanderen samen te stellen. In de eerste helft van januari werden op een gegeven ogenblik tot ruim 8000 exemplaren geteld maar tijdens de midmaandelijke watervogeltellingen liet de soort het vaak wat afweten. Vooral in de polders van Noord-Oost-Vlaanderen verbleven af en toe grote aantallen maar ook in de Kempen en de Maasvallei werden forse groepen gemeld.

	Oostkustpolders	IJzervallei	NO-Vlaanderen	Antwerpen-Linkeroever	Maasvallei
Toendrarietgans	95	596	4800	91	2000
Kleine Rietgans	48453	105	93	4	1
Kolgans	60496	38735	44149	15617	3869
Grauwe Gans	3827	461	3744	11121	2699
Brandgans	11352	1173	2182	2212	1270
Knobbelzwaan	122	97	158	27	195
Wilde Zwaan	7	14	39	4	22
Kleine Zwaan	202	139	589	6	57

Tabel 1. Maximaantal geteld ganzen en zwanen in de belangrijkste ganzenregio's in Vlaanderen tijdens de winter 2010/11.

Kolgansen - Koen Devos

Het aantal **Grauwe Ganzen** *Anser anser* lijkt op basis van de reeds binnengekomen gegevens weinig of geen invloed te hebben ondervonden van de koudegolf. In de meeste regio's werd geen ongewone aantalsverhoging vastgesteld, behalve in Noord-Oost-Vlaanderen. Het hoge aantal op Antwerpen-Linkeroever dateert van net voor de zwaarste koudeperiode.

Uitzonderlijk waren de aantallen **Brandganzen** *Branta leucopsis*. Eind december werden er minstens 15.880 geteld (tegenover hooguit enkele duizenden in zachte winters). Een absoluut record voor Vlaanderen maar internationaal gezien nog altijd eerder bescheiden (ruim 2% van de Russische Baltische-Noordzee populatie). De Oostkustpolders spanden de kroon met 11.352 ex. op 29/12. De herkomst van overwinterende Brandganzen in Vlaanderen is meestal onduidelijk doordat lokaal ook verwilderde populaties voorkomen.

We kunnen aannemen dat het aandeel van de 'echte' noordelijke Brandganzen dit keer aanzienlijk hoger lag dan in andere winters.

Typisch voor dit soort winters is ook het verschijnen van kleine groepjes **Witbuikrotganzen** *Branta bernicla hrota* aan de kust. De eerste verschenen reeds midden december. In januari en een groot deel van februari verbleven minstens 45 tot 50 exemplaren in onze kustgebieden, vooral in en rond de IJzermonding te Nieuwpoort (max. 35) en het Zwin te Knokke (max. 33). En dat waren er bijna evenveel als het aantal 'gewone' **Rotganzen** *Branta bernicla bernicla*.

Naast de ganzen lieten ook de verschillende zwanensoorten van zich spreken. Vooral **Kleine Zwanen** *Cygnus columbianus* waren goed vertegenwoordigd. Het internationale telweekend van midden januari leverde een totaal op van 954 exemplaren. Dit is een nieuw record voor Vlaanderen (voorheen nooit meer dan 500 tot 600 ex.). De zwanen zaten verspreid over diverse gebieden: 495 in het krekengebied van NO-Vlaanderen, 202 in de Oostkustpolders, 139 in de IJzervallei, 56 in de Maasvallei, 29 in het polder- en havengebied ten noorden van Antwerpen en kleinere groepjes bij Meer en Achel.

Kleine Zwanen - Koen Devos

Kolganzen- Koen Devos

Wilde Zwanen *Cygnus cygnus* werden op veel meer plaatsen gesignaleerd dan gewoonlijk maar echt talrijk zullen ze wel nooit zijn in Vlaanderen. In januari verbleven hier in totaal een 80-tal exemplaren.

De overwinteringspopulatie van **Knobbelzwaan** *Cygnus olor* in Vlaanderen bestaat wellicht hoofdzakelijk uit plaatselijke broedvogels en hun nakomelingen. Het verschijnen van grotere groepjes in diverse regio's doet vermoeden dat er afgelopen winter ook vogels uit meer noordelijk gelegen gebieden tot hier zijn gekomen.

Ook al zijn er aanwijzingen dat tal van watervogelsoorten hun areaal geleidelijk in noordelijke of westelijke richting opschuiven als gevolg van het veranderend klimaat, de afgelopen winters maakten ook duidelijk dat watervogels zeer flexibel moeten blijven en moeten kunnen terugvallen op gebieden die tijdens extreme omstandigheden voor opvang kunnen zorgen. De Vlaamse overwinteringsgebieden die bij veel soorten aan de zuidgrens van het areaal liggen, hebben in die context een belangrijke verantwoordelijkheid. Een meer uitgebreide analyse van de ganzenaantallen en hun verspreiding in Vlaanderen tijdens de boeiende winter 2010/11 volgt later nog in een andere bijdrage.

Met dank aan alle ganzentellers die vaak in moeilijke omstandigheden de nodige tellingen hebben uitgevoerd ! Een aantal aanvullende gegevens werden geraadpleegd op <http://www.waarnemingen.be> (Natuurpunt Studie).

Koen Devos

koen.devos@inbo.be

Slaapplaatsen van Wulpen in Vlaanderen Telresultaten januari 2011

Wulp - Yves Adams | Vilda

In 2009 werd voor het eerst een simultaantelling van Wulpenslaapplaatsen in Vlaanderen georganiseerd (DEVOS 2009). Doordat de vogels zich dan concentreren in een beperkt aantal gebieden zijn ze gemakkelijker te tellen dan overdag wanneer ze soms zeer verspreid voorkomen. Die eerste telling toonde al meteen de meerwaarde aan van aanvullende slaapplaatstellingen en kreeg ook in de daaropvolgende winters een vervolg. Bij elke telling kregen we meer inzicht in het slaapplaatsgedrag van de Wulpen en werden nieuwe slaapplaatsen ontdekt en geteld.

Vooraf de laatste telling van 29 januari 2011 kan zeer geslaagd worden genoemd. Er werden een 30-tal gekende en potentiële slaapplaatsen bezocht. Twintig daarvan bleken effectief in gebruik.

In totaal werden niet minder dan 13.137 Wulpen geteld, een absoluut recordaantal voor Vlaanderen. Vorige slaapplaatstellingen in de voorbije twee winters leverden nooit meer dan 6500 tot 8000 exemplaren op (maar waren iets minder volledig).

De telresultaten worden samengevat in Tabel 1. De kustpolders bleven zoals gewoonlijk de meeste Wulpen herbergen (8790 ex.). De Oostkustpolders waren het belangrijkste met als grootste slaapplaatsen de Uitkerkse Polder en de Achterhaven van Zeebrugge. Aan de Westkust werden in totaal ca. 2500 Wulpen geteld maar het is mogelijk dat niet alle slaapplaatsen werden gevonden (en geteld).

Ook in Oost-Vlaanderen werden opmerkelijk veel Wulpen geteld. In regio Gent en Kanaalzone ging het om net geen 2000 exemplaren. Een groep van 420 ex. die overdag in het krekengebied bij Assenede verbleef, trok 's avonds laat richting Kluizendokken (en is wellicht niet inbegrepen in het telresultaat voor de Kluizendokken).

Een uitgebreide telling op Antwerpen-Linkeroever leverde in totaal 2283 ex. op, verspreid over een 5-tal slaapplaatsen. Vooral op Drijdijk bij Verrebroek en de schorren en slikken langs de Zeeschelde bleken veel Wulpen de nacht door te brengen.

Hoewel overdag behoorlijke aantallen kunnen pleisteren in de Antwerpse Kempen (o.a. 320 te Kalmthout op 30/01), zijn in deze regio voor zover gekend geen slaapplaatsen aanwezig. Deze Wulpen gaan immers overnachten in een aantal gebieden net over de grens in Nederland en/of langs de Zeeschelde.

De opmerkelijk hoge aantallen in januari 2011 kunnen wellicht gedeeltelijk verklaard worden door de weersomstandigheden voorafgaand aan de telling. De koudegolf met veel sneeuw en ijs in de periode eind december - begin januari heeft mogelijk geleid tot een zuidwaartse migratie van Wulpen die ten noorden van Vlaanderen overwinteren. Tijdens de midmaandelijks watervogeltellingen (dagtel-lingen) was er een forse toename merkbaar tussen de telling in december (4650 ex.) en januari (10.800 ex.), wat zou kunnen wijzen op een vorstinflux. Anderzijds blijkt uit beschikbare telgegevens dat er in Vlaanderen ook een toename over langere termijn aan de gang is. Die stijgende trend wordt ook in Nederland waargenomen (HORNMAN et al. 2011).

	31/01/2009	26/12/2009	30/01/2010	Teldatum	Aantal geteld
Westkust					
IJzermonding Nieuwpoort	2550	4	305	28/01/2011	1270
De Zelte Nieuwpoort	0	?	115	28/01/2011	0
IJzerbroeken Woumen-Merkem	504	51	348	28/01/2011	0
IJzerbroeken Noordschote-Reninge	15	233	375	28/01/2011	1245
Middenkust					
Schuddebeurze Westende	0	?	?	29/01/2011	70
t' Pompje Oudenburg	187	128	151	29/01/2011	316
Oostkust					
Bourgognemeersen Eernegem	874	325	1168	29/01/2011	752
Uitkerkse Polder	0	0	514	29/01/2011	2150
Achterhaven Zeebrugge	1436	45	167	29/01/2011	1230
Voorhaven Zeebrugge	?	?	?	29/01/2011	455
Zwin westelijke meren Knokke	844	265	191	29/01/2011	428
Zwingel Knokke				29/01/2011	193
Weiden Kleiputten Oostkerke	187	396	563	29/01/2011	550
Weiden Damse vaart West	0	181	430	29/01/2011	0
Weiden Hagebos Zuienkerke	?	?	?	29/01/2011	0
Moere Oosternieuwweg Meetkerke	?	?	?	29/01/2011	131
Noord-Oost-Vlaanderen					
Krekengebied Assenede	0	0	0	29/01/2011	0
Krekengebied Sint-Jan-in-Eremo	0	0	0	29/01/2011	73
Gent en Kanaalzone					
Kluizendokken	235	?	533	30/01/2011	891
Bourgoyen-Osmeersen Drongen	520	?	596	29/01/2011	1100
Antwerpen-Linkeroever					
Drijdijk Verrebroek	493	526	535	29/01/2011	780
Puttenplas	?	?	0?	29/01/2011	520
Rietveld Kallo	?	?	?	29/01/2011	0
Broedvlakte van Zwijndrecht	?	?	5	29/01/2011	50
Blokkersdijk	?	?	0?	29/01/2011	0
Scheldeoevers Dredging	?	?	420	29/01/2011	513
Doelpolder - Doelpolder Noord	?	?	22	29/01/2011	0
Schor Ouden Doel	?	?	100	29/01/2011	420
Totaal Vlaanderen	7845	2154	6538		13137

Tabel 1. Resultaten van een slaapplaattelling van Wulpen in Vlaanderen eind januari 2011, en een vergelijking met telgegevens uit voorgaande winters.

Een vergelijking tussen de aantallen die overdag werden geteld tijdens het telweekend van 15/16 januari en de slaapplaattelling van 29 januari levert voor de meeste regio's een goede overeenkomst op. In Tabel 2 worden de resultaten van beide tellingen per regio naast elkaar gezet. Daarbij moet rekening gehouden worden dat er ook uitwisseling is tussen regio's, bijv. tussen Midden- en Oostkust en tussen Noord-Oost-Vlaanderen en de Gentse Kanaalzone.

Tabel 2. Vergelijking van het aantal getelde Wulpen tijdens de watervogeltelling van 15 en 16/01 en de slaapplaattelling op 29/01.

	Tellingen overdag 15-16/01	Slaapplaattelling 29/01
Westkust	2588	2515
Middenkust	971	386
Oostkust	4650	5889
Noord-Oost-Vlaanderen	439	73
Gent en Kanaalzone	nog niet ontvangen	1991
Beneden-Zeescheldegebied	2088	2283

Uit deze tabel zou kunnen afgeleid worden dat de meerwaarde van de aanvullende slaapplaattellingen eerder beperkt is gezien ook de tellingen overdag een goed beeld geven van de aanwezige aantallen. Maar dat is te eenvoudig gesteld. Bij eerdere tellingen was de overeenkomst tussen beide niet steeds zo hoog. Verder blijft het belangrijk om slaappleatsen te lokaliseren met het oog op eventuele beschermingsmaatregelen. Door de ligging van foerageergebieden en slaapplaattellingen naast elkaar te leggen, krijgen we ook een beter inzicht in de slaaptrekroutes tussen beide. Die informatie kan nuttig zijn om bij het maken van risicoanalyses wat betreft aanvaringsslachtoffers van windmolenparken of hoogspanningslijnen (EVERAERT, in voorbereiding). Genoeg redenen dus om ook in de toekomst met een zekere regelmaat slaapplaattellingen van Wulpen (en andere soorten) te laten plaatsvinden.

Referenties

DEVOS K., 2009. Slaappleatsen van Wulpen in Vlaanderen. Resultaten eerste simultaantelling in januari 2009. Vogelnieuws 12: 29-31.

EVERAERT J., in voorbereiding. Risico's voor vogels en vleermuizen bij geplande windparken in Vlaanderen. Rapport Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.

HORNMAN ET AL., 2011. Watervogels in Nederland in 2008/2009. SOVON Monitoringrapport 2011/03, Waterdienst-rapport BM 2011/03. SOVON, Nijmegen.

Met veel dank aan allen die deze telling tot een goede eind hebben gebracht!
Bruno Beyen, Dirk Vanhoecke, Wim Boydens, Dirk Anseeuw, Koen Maertens, Mieke Rodts, Marc Deceuninck, Patrick Vandoessealere, Jef Van de Water, Jan Swimberge, Guido Rappé, Marc Nollet, Frank De Scheemaeker, Patrick Janssens, Guido en Magda Burggraeve-Cuvelier, Hendrik Borglevens, Robrecht Pillen, Rudy Deplae, Dirk Vercoutter, Emmanuel Crul, Moniek Knuysen, Machteld Kaesemans, Geert De Clercq, Filip Vanhee, Walter De Smet, Pieter Dhaluin, Geert Spanoghe, Anny Anselin, René Maes, Tim Audenaert, Joris Everaert, Jan Devos, Jef Van De Wiele, Richard Timmerman, Willy Verschueren, Alberto Durinck, Jef Van De Wiele, Richard Timmerman, Jean Maebe, Nancy Pauwels, Lieven Nachtergale, Hilde Bex, René Maes

Koen Devos

Koen.devos@inbo.be

Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) is het Vlaams onderzoeks- en kenniscentrum voor natuur en het duurzame beheer en gebruik ervan. Het INBO verricht onderzoek en levert kennis aan al wie het beleid voorbereidt, uitvoert of erin geïnteresseerd is.

Als toonaangevende wetenschappelijke instelling werkt het INBO in de eerste plaats voor de Vlaamse overheid, maar het levert ook informatie voor internationale rapporteringen en gaat in op vragen van lokale besturen. Daarnaast ondersteunt het INBO onder meer organisaties voor natuurbeheer, bosbouw, landbouw, jacht en visserij. Het INBO maakt deel uit van nationale en Europese onderzoeksnetwerken. Het maakt zijn bevindingen ook bekend bij het grote publiek.

Het INBO telt ongeveer 250 medewerkers, voornamelijk onderzoekers en technici. Naast de hoofdzetel in Brussel, heeft het INBO vestigingen in Geraardsbergen, Groenendaal en Linkebeek.

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Kliniekstraat 25 - 1070 Brussel
tel 02 525 02 00
fax 02 525 03 00
info@inbo.be
www.inbo.be